

ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMI
TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

“IŞIK’LAR İÇİNDE MACİDE”

Araştırma Sorusu: Peride Celal'in "Gecenin Ucunda" adlı romanında odak figürün kurgulanışının varoluşçuluk üzerinden değerlendirilmesi

Ders: Türkçe A, Category 1

Sözcük Sayısı: 3949

İÇİNDEKİLER

I. Giriş.....	3
II. Romanın Odağındaki Karakter: Macide.....	4
III. Odak Figürün Varoluş Sürecine Neden-Sonuç Bağlamında Bakış	7
III.I. Ailevi Kökenler.....	8
III.II. Aşk.....	10
III.III. İdeoloji.....	12
III.IV. Annelik.....	16
IV. Sonuç.....	18
V. Kaynakça.....	19

I. GİRİŞ

İnsan yaşamını diğer canlıların yaşamından ayıran önemli faktörlerden biri farkındalık başka bir deyişle bilinçtir. Elbette insan bilinci, canlılar içindeki en yüksek bilinç olarak kabul edilmektedir. Bu yetinin önemli yansımalarından biri de insanın kendi yaşamını bilincine uygun olarak şekillendirmesidir. Kaynağını gerçeklerden alan roman türündeki sanatsal yapıtlarda figür olarak kullanılan insanların tıpkı gerçekte yaşayan insanlarda olduğu gibi bilinçle donatılması kaçınılmazdır. Peride Celâl'in "Gecenin Ucunda" romanındaki odak figür Macide'nin kurgulanışında varoluşçu bakış açısının etkileri araştırılırken yazarın odak figüre bilinç ve farkındalık kazandırma yolundaki eylemlerini değerlendirmek gerekmektedir. Odak figürün duygu, düşünce ve eylemlerinin havada kalmaması için temellendirilmeleri zorunludur. Metaforik olarak anlatmak gerekirse yazarın bir satranç oyuncusu gibi çok sonraki hamlesini düşünerek ona hazırlık yapması gibi belki de figürün yapıtın en sonundaki davranışı için en başta bir gerekçelendirme yapmak gereklidir.

Metinlerin geleneksel sınıflandırma tablosunda roman türündeki yapıtlar, sanatsal (kurmaca) metinler kategorisinde yer almaktadır.¹ Bu açıdan bakıldığında söz konusu türdeki yapıtlarda olay, bağlam, uzam ve figür gibi unsurların kurgulanışında sanatçı olabildiğince özgür görünmektedir. Sanatçının bu dört ögenin yaratılmasında romanın genel tanımındaki "gerçek ya da gerçeğe uygun olay ve durumların"² ifadesinin izin verdiği ölçüde hareket alanı vardır. Yine de okuyucuyu yapıtın atmosferine çekebilmek ve orada tutabilmek için yazarın her ögeyi temellendirmesi ayrıca bu ögeler arasındaki bağlantıyı da gözetmesi gereklidir. Söz gelimi yapıt boyunca ahlaki değerlere sadakati söz konusu olan bir figürün bir yerde hırsızlık yapması, ya

¹ Tantuğ, A. C. "Metin Sınıflandırma". *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi* 5 (2012)

² Özön, Mustafa Nihat *Türkçede Roman*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985

yazar tarafından bir şekilde gerekçelendirilecek ya da okur tarafından anlamlandırılmayacaktır. Yapıtla yazar arasında bir ilişkiden de söz edilebilir. Berna Moran bunu “Çünkü eserin gerçek anlamı; yazarın kafasında düşündüğü, tasarladığı, dile getirmek istediği anlamdır. Yazarın başarısını da bu bilgi ışığında ölçebiliriz.”³ şeklinde ifade etmektedir. Bu bağlamda Peride Celâl’in “yazarlığının ilk on beş yılında popüler aşk romanları kaleme alırken 1950’lerden itibaren başka bir yönelim göstererek daha gerçekçi, bireyin içsel sorunlarının derinlemesine irdeleyen romanlar yazdığını bilmek fayda sağlayacaktır. Bu çalışmaya konu olan roman da yazarın bu ikinci sanat dönemi üretimlerindedir.

Peride Celâl’in “Gecenin Ucunda” adlı yapıtında karakterizasyon yapıtın önemli bir dinamiğini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, yapıtın yazıldığı dönemdeki kent soylu bir kadın üzerinden bireyin var olma mücadelesine ışık tutmaktır. Bu yapılırken yazarın yardımcı izlekler olarak kullandığı Osmanlı’nın son dönemi, Atatürk ilke ve inkılaplarının toplumsal yansımaları, erken dönem Türk sosyete sınıfının yaşamı, yanlış Batılılaşma gibi yerel kavramlar yanında ahlak, sağduyu, aşk, çocuk sevgisi gibi evrensel kavramlar da ele alınacaktır. Bütün bu kavramların odak figürün kurgusundaki yeri varoluşçuluk ile ilişkilendirilerek incelenecektir.

II. ROMANIN ODAĞINDAKİ KARAKTER: MACİDE

Yapıtın odak figürü Macide otuzlu yaşlarında bir avukattır. Annesi tarafından dedesi Osmanlı’nın son dönemlerinde sarayda görevli olduğundan annesi çocukluk ve ilk gençlik dönemlerinde oldukça ferah bir hayat yaşamış, sonrasında ailesinin istemediği biriyle evlendiğinden aile mirasından yoksun bırakılmıştır. Bu nedenle de Macide’nin hayatı zorlu ekonomik koşullarda geçmiştir. Babası bir avukat yardımcısıdır. Macide’nin Hukuk bölümünü

³ Moran, Berna “Sanatçıya Dönük Eleştiri” Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları,1972, s.112

seçmesinde de babasına kendini ispatlama düşüncesi ağır basmıştır zira babası Macide'ye pek sevgi göstermemiştir. *“Beni sevmediklerini biliyordum.”* (Celâl, 4) şeklindeki iç çözümleme odak figürün henüz çocuk denecek yaştaki duygularını göstermesi açısından önemlidir. Macide, babasının ölümünden sonra da kendini ona ispatlamaktan vazgeçmez, bu amaca yönelik eylemleri çocuklukla kendi bilincinde değil de bir inat uğruna yapıyor gibidir. Zira bunlardan zevk almadığının da farkına o dönemlerinde varmıştır. *“Çocukluğumdan bu yana birçok şeyi sevmeden yapmış olmam da garip. Sevmediğim şeylerden biri de okuldu. Yine de iftihara geçer, sınıfları birincilikle atlardım.”* (Celâl, 9) biçimindeki ifadeler odak figürün kendine yabancılaşmasının da bir kanıtıdır. Macide'nin baba figürüyle mücadelesi onunla çatışma şeklinde değil de onu kazanma, onun tarafından kabul görme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Macide; babasının annesine olan sevgisini, erkek evlat ümidini, mesleki alandaki başarısını dengeleyerek onun sevgisini kendinde toplamaya çalışmaktadır. *“Erkek evlat özlemi çeken babama başarıyı göstermek, onun ilgisiz bakışlarından kurtulmak için elimden geleni yapıyordum.”* (Celâl, 10) diyen Macide'de bu davranış biçimi yetişkin bir kadın olduğunda da nedenselliğini yitirerek otomatikleşmeye başlamıştır. İlk kez kendi inisiyatifiyle hareket ettiği o güne kadarki yaşantısına oranla özgür olduğu Ankara- İstanbul tren yolculuğunda da bu davranışsal otomatizmden başlarda flörtleşme, sonrasında hayranlık ve aşk şeklinde isimlendirilebilecek duygusal evrelerle uzaklaşmış, kendi varoluşunu inşa etme yoluna girmiştir. Odak figür yapıt boyunca aslında üç profil sergilemektedir: Işık ailesine girmeden önceki Macide, Işık ailesi içinde yaşayan Macide ve son olarak da eşinden ayrılıp Ankara'ya dönmüş olan Macide. Yapıtta bu üç Macide profili; çevresel etkenler, duygusal ve ahlaki bakış açılarındaki değişimlere bağlanarak kurgulanmıştır.

Roman, kahraman anlatıcı bakış açısıyla 1. kişi anlatımıyla kaleme alınmıştır. Anlatıcı aynı zamanda odak figür olan Macide'dir. Yazarın bu tercihi; modernizm ve sonrası edebiyat evrelerinde yaygın olarak kullanılan iç çözümleme, bilinç akışı, geriye dönüş gibi anlatım teknikleriyle okuyucunun odak figürün duygu, düşünce dünyasına daha derin nüfuz etmesine katkıda bulunmaktadır. Bu anlatım tarzı, okuyucunun akışa doğrudan ulaşmasını sağlıyor gibi görünse de özellikle odak figür Macide gibi çalkantılı duygular ve düşünceler taşıyan figürlerin anlatıcı olduğu yapıtlarda nesnellikten uzaklaşmayı da beraberinde getirecektir. Burada okuyucu, anlatıcının penceresine mahkûm olmak durumundadır ya da kendi çıkarımlarını yapabilmek için yapıta daha fazla ilgi ve zaman ayırmak durumunda kalacaktır. Anlatıcının figürlerden biri olmasının “*Gecenin Ucunda*” yapıtı için olumlu ve olumsuz yönleri kıyaslandığında yapıtın aslında odak figürün kendisi olma yolundaki yürüyüşü olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda bakıldığında kahraman anlatıcı bakış açısının okuyucuyu bir yol arkadaşı konumuna getirerek ona avantaj sağladığı belirtilmelidir. Yapıtta Macide'ye zaman zaman nasihatlerde bulunan Hüsnü Bey onu sağduyulu davranmaya yönlendirmektedir ki zaman zaman Macide de kendi kendine Hüsnü Bey'miş gibi seslenmektedir. Hüsnü Bey, Macide'nin hiç sahip olamadığı baba figürü olarak ortaya çıkmakta onu doğruya yönlendirmektedir. Ayrıca yine aynı ses Macide'nin yaş gereği yapabileceği bazı taşkınlıklardan onu alıkoymaya; iş, aile, toplum yaşamı gibi alanlarda saygın bir yer kazanmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bu ses, Macide'nin rol modeli olmayı hak ettiğini düşündüğü birine ait bir unsur olarak romanın kurgusunda önemli bir yer tutmaktadır. Okuyucu zaman zaman “Bu sözü söyleyen Hüsnü Bey mi yoksa Macide'nin iç sesi mi?” ikilemine düşmektedir bu da odak figürün yaratılışıyla ilgili kurgunun özgünlüğüne kanıt teşkil etmektedir. Zira varoluşçuluk akımının önemli ilkelerinden biri de “Bireyin ancak sorgulama yoluyla benliğini oluşturabilir.” şeklindedir. Bu anlamda bakıldığında Peride Celâl, Macide'yi iki yönlü bir sorgulamayla oluşturmuştur. Bir yandan kendi yaşam algısıyla benliğini

sorgularken bir yandan da dışarıdan bir gözle, Hüsnü Bey ile, bu sorgulama sürecini yaşamaktadır.

III. ODAK FİĞÜRÜN VAROLUŞ SÜRECİNE NEDEN-SONUÇ BAĞLAMINDA BAKIŞ

Varoluşçuluk, orijinal adıyla egzistansiyalizm, 1900'lerin ilk çeyreğinde kendinden söz ettirmeye başlamıştır. TDK'nin "varoluşçuluk" tanımı şu şekildedir: Varoluşun özden önce geldiğini ve özü sürekli olarak yarattığını öne süren öğretisi; egzistansiyalizm.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaygın olan varoluşçuluğun temellerine İlkçağ'dan itibaren rastlamak mümkündür. Teknoloji, bilim, sanayi alanlarındaki gelişmelerin yanı sıra savaş ve yıkımlarla anılan 20. yüzyılda varoluşçu düşüncenin daha yoğun ilgi gördüğü söylenebilir. Bu durum anılan yüzyıl insanının yaşadığı zorluklardan dolayı kendi dünyasına çekilerek bir birey olarak kendini bulma çabası ve mücadelesiyle açıklanabilir. Felsefi temellerini Soren Kierkegaard (1813-1855), Friedrich Nietzsche (1844-1900), Jean Paul Sartre (1905-1980) gibi filozoflardan alan varoluşçuluğun temelinde "öze" ve "özün" arkasındaki gizli hazinelere ulaşma arzusu vardır.⁴

Egzistansiyalizm akımının öne çıkardığı kavramlardan ikisi Peride Celâl'in "Gecenin Ucunda" yapıtında etkin olarak gözlemlenebilmektedir ki bunlar "yabancılaşma" ve "insanın seçimlerinin sonucu olması" durumlarıdır. Yabancılaşma; bireyin yaşadığı bağlam ve uzamla ilgili herhangi bir mutluluk, hüznün, özlem hissedememe durumudur ki bu durumu odak figür olan Macide yapıtta iki şekilde yaşamıştır. Önceleri yoksulluk ve sevgisizlik nedeniyle sadece çalışma ve başarmaya odaklandığı için yaşamın zevkli yönlerine karşı ilgisini kaybetmiş bunun sonucunda da toplumsal yaşama karşı yabancılaşmıştır. Sonrasında da Ahmet Şık'la olan ilişkisinde kendi yarattığı değerlerin dışına çıkarak kendine karşı bir yabancılaşma yaşamıştır.

⁴ Sakut Elif, *Gayto Gazdanov'un Romanlarında Varoluşçuluk*, Kayseri: Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.1

“Evet bir başkasıydım o zamanlar. Gülüşüm Cihangir’in; yürüyüşüm Serra’nın, sesim, gözlerim, sözlerim Kazım Işık’ındı.” (Celâl, 48) Yapıtın çatısını oluşturan bir başka unsur olarak Macide’nin seçimleri sonucunda yaşamını şekillendirmesi durumu da varoluşçuluk akımının önemli argümanlarından. Kazım Işık’ın onu aldatması ve bunun bağlı buldukları sosyoekonomik sınıfta çok da önemsenecek bir şey olmadığına Macide’yi inandırmaya çalışması, Macide’yi seçim yapmak zorunda bırakmıştır. Bunun sonucunda egzistansiyalizmin temel ilkelerinden olan “İlk olarak insan var olur. Ardından ise yaşamı ve davranışlarıyla da kendini baştan yaratır.” ifadesi odak figür Macide’nin yapıt boyunca süren gelişim ve değişimin bir özeti durumundadır.

III.1. AİLEVİ KÖKENLER

Romanın kurgusal zamanı 1950-1960’lar olarak görülmektedir. Söz konusu yıllarda genç Türkiye Cumhuriyeti ve bunun getirmiş olduğu kültür egemen olsa da Osmanlı’nın son dönemlerinin kültürel kalıntılarına da rastlanmaktadır. Odak figür Macide’nin annesi de bu Osmanlı kültürüne mensup soylu bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Babası saraydaki önemli görevlerden sayılan “esvabçibaşı”dır. “Pırlantalar içinde yüzerdim. Evdeki halayıkların, hizmetçilerin sayısını sorsan bilmem. Yalıtı görseydin, o boyunca Çin vazolar, altın kulplu şamdanlar,. Büyükannenin samurları incileri dillere destandı.” (Celâl, 5) Dönemin genel yaşayışına uygun olarak da ailesi tarafından soylu bir kimseyle evlendirilmeye çalışılmıştır fakat kendisi “avukat yamağı” olan Macide’nin babasıyla evlenmeyi seçmiş ve bu evlilik ailesi ile olan bağların kopmasına neden olmuştur. Bu durum sonucunda Macide’nin annesi bir anda yoksullaşmış ve soylu hayatını geride bırakmak zorunda kalmıştır. Macide de yoksul bir ailenin tek çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. “Yoksulluğumdan utanmıyorum ben, kendimden, dostlarımdan da utanmıyorum.” (Celâl, 217) Yapıtta Macide’nin yoksulluğu benimsemesi ve

yoksul bir aileden gelmesinden utanmaması yukarıdaki alıntıda olduğu gibi yer yer iç monologlar aracılığıyla okuyucuya sunulmuştur. Odak figürün yapıtın ileriki bölümlerinde annesiyle ilgili planlamalarında annenin maddi açıdan rahatlığını sağlamak konusundaki edimlerinin temelinde de anneye o yaşayamadığı hayatı yaşatma dürtüsü yer almaktadır. Macide'nin kendi anne babasının çocukluğundan itibaren ona karşı bazı yaklaşımları da odak figürün sonraki yaşamında birtakım olumsuz eylemler yapmasına neden olacaktır. Macide sevgisiz büyütülmüştür ve bunun farkındadır. Anne ve babasının birbirlerine düşkünlükleri onun payına düşen sevginin azalmasına neden olmuştur. *“Onların verdikleri sevdalarının artığından başka bir şey değildi.”* (Celâl, 4) Macide bu sevgi açlığını olgun yaşa eriştiğinde birden fazla erkeğin ilgisini üzerine çekmeye çalışarak gidermeye çalışır. *“İçimi kadınca bir övünmenin tatlı sıcaklığı kapladı.”* (Celâl, 25) *“Beni beğenmesiydi istediğim, onu beğenmediğim halde”* (Celâl, 28) Bu düşünceler yapıttaki bu bölüme kadar odak figürün çizdiği kişilik profiliyle çelişmektedir fakat Macide oldukça erkeksi bir havaya sahiptir. Macide'nin dışa kapalı hatta yer yer sert olarak nitelendirilebilecek kimi davranışlarının altında yine anne ve babasının fakat özellikle de babasının bir erkek evlat isteği yatmaktadır. Macide bir erkek kadar sert ve güçlü olabileceğini göstermeye çalışmakta kadınlığı bir zayıflık olarak gördüğünden kadınsı davranışlardan kaçınmaktadır. *“Erkek evlat özlemi çeken babama başarıyı göstermek, onun küçültücü, ilgisiz bakışlarından kurtulmak için elimden geleni yapıyordum.”* (Celâl, 10) şeklindeki düşüncelerle hayatına bir yön vermeye çalışmaktadır. Odak figürün sonradan aşk ve evlilik yoluyla dahil olduğu Işık ailesi de Macide'nin gerek kendi için geliştirdiği değerlerle gerekse o günkü toplumsal değer yargılarıyla pek de uyuşmayan özelliklere sahiptir. Bu nedenle Macide yapıt boyunca sağlıklı bir aile yapısıyla karşılaşmamıştır. Kurgunun sonunda kendisinin de bir aile kurmadan hayatına devam kararı alması aile olgusuna karşı geliştirdiği tavrın yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Macide'nin varoluş sürecinde aile kavramı sonuç olarak travmatik kimi davranışların kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmanın konusunda yer alan varoluşçu bakış açısı da bu bağlamda devreye girmektedir. Peride Celâl, odak figürün o günkü Türk toplumunda –hatta günümüzde bile bazı çevrelerde- pek de olağan sayılamayacak sevgilisinin ağabeyiyle hem de ağabeyin evli olmasına rağmen bir ilişkiye başlamasını, bunu evliliğe götürmesini akabinde de ayrılmasını bu ailevi olumsuzluklara bağlayarak bireyin varoluşsal yolculuğunu neden-sonuç ilişkisini de gözeterek okuyucuya sunmuştur. Odak figür, bir aile özlemine o denli yaşamaktadır ki bu amacı için toplumsal kimi normları ve kendi yaşam anlayışına aykırı gördüğü bazı durumları yaşamayı bile göze almıştır. Varoluşçu akım ilkeleri, insanın öncelikle kendi varlığına sonra da topluma karşı sorumlulukları olduğu düşüncesi çevresinde şekillenir. Odak figür Macide'de bu davranışlarıyla kendi mutluluğunu, zaman zaman hırs sayılabilecek düzeyde olsa da öncelemektedir.

III.II. AŞK

Odak figür Macide aşk anlamında otuzlu yaşlarında olmasına rağmen acemi sayılacak biridir. Gerek yetiştirilme tarzı gerekse maddi güçlükler onun ergenlik ve gençlik dönemlerinde aşk kavramıyla haşır neşir olmasını engellemiştir. Bu, figürün bilinçli bir seçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Yapıtta Macide'nin aşka açlığı önce Ahmet Işık'a yönelmesi sonra da içine girdiği sosyete ailesinin baskın bir bireyi olan Kazım Işık'la sıra dışı bir ilişki yaşaması şeklinde görülmektedir. Bunların yanında ailenin en küçük ve toplumsal normların oldukça dışında yaşayan Cihangir'le de hastalıklı denebilecek bir yakınlaşması vardır. Aslında yapıtta "aşk" kavramının üç hali bu üç erkek figür üzerinden verilmiştir de denebilir. Ahmet Işık'la olan ilişki aşkın masum ve saf halini örneklemektedir. Ahmet, Macide'ye ilk görüşte âşık olmuş ve çok kısa sayılabilecek bir süreçte onunla evlenmeye karar vermiştir. Macide de aşk konusunda

acemiliğinden veya açlığından dolayı buna rıza göstermiştir. “*Ona alışmaya başlıyordum. Mavi çocuksu gözlerine, sarı parlak saçlarına, hatta saflığına, tasasızlığına... Garip bir analık duygusu yanıyordu içimde yavaştan. Onu korumaya, inandığım ne varsa ona vermeye, onu sevmeye hazırlanıyordum.*” (Celâl 30) şeklinde odak figürce dile getirilen düşünceler de kendisinin de bir duygu karmaşası yaşadığının göstergesidir.

Macide'nin hayatını en çok değiştiren ilişki ise Kazım Işık'la yaşadığı aşktır. Kazım Işık, Macide'nin ilk evlilik kararı aldığı Ahmet Işık'ın ağabeyidir ve aynı zamanda evlidir. Oldukça baskın bir karakter olan Kazım Işık, Macide'yle olan ilişkisi nedeniyle hem kardeşi Ahmet'i hem de annesini karşısına almış aynı zamanda da eşinden boşanmıştır. Macide de Kazım Işık'la olan ilişkisinde gerek karakterinin gerek kendi çevresinin gerekse toplum yaşamının bazı ilkelerinin dışına çıkar ama bunları aşkı uğruna yapar. Bu durum Macide'nin gerçek anlamda aşkı Kazım Işık'ta bulduğunu göstermektedir. “*Mutluydum onu sevdiğim için, Sevinçle acı birbirine karışmış balla zehir gibi akıyordu içime. üşürken ısınıyor, korkarken seviniyor, kaçarken koşuyordum.*” (Celâl, 115) ifadeleri aslında odak figürün içinde bulunduğu durumun çelişikliğini kanıtlaması açısından önemlidir. Böylelikle Macide bir anlamda ilk kez üzerinde hissettiği baskılardan, kendine yüklediği sorumluluklardan kurtulduğunu hissetmektedir. Zira o ana kadar kendisini, ölmüş olsa da, babasına kanıtlamak, annesiyle olan yaşamının maddi gücünü omuzlamak gibi yaşantıları nedeniyle kendi benliğinin pek de farkına varamamıştır. Bu anlamda aşk, onun için prangalarından kurtularak kendine yönelmesi için bir sebep olmuştur.

Işık ailesinin üçüncü erkeği Cihangir, gençliği ve kültürel donanımı nedeniyle sosyete çevrelerinde bir cazibe nesnesi durumundadır. Cinsel yönelimi ise o zamanlar için sıra dışı sayılmaktadır. Aynı zamanda ağabeyinin ilk eşiyle de yasak bir aşk yaşamaktadır. Macide de bir an için onun çekimine kapılsa da Cihangir'in kendisini sadece ağabeyiyle giriştiği güç yarışında

bir kazanım olarak gördüğünü fark eder. Cihangir'in Macide'nin zayıf bir anında ondan cinsel anlamda faydalanmaya kalkışması hatta ona tecavüze yeltenmesi Macide'nin Cihangir'le ilişkisinde gerçekleri görmesini sağlar ve ondan hızla uzaklaşır. “*Sesinin, ellerinin, o güzel mavi gözlerinin büyüstünü biliyordu. Kaçınıcı deneydi onun için kim bilir?... Beni yere çekmeye koyuldu sonunda. Haliya, yanına düşürmeye çalışıyordu. Kurtulmak için, silkiniyor, direniyor, bağıırıyordum. Yüzünü tırmalamış olacağım. Bütün gücümle vuruyordum omuzlarına. Sonunda kırıp açtım kollarını.*” (Celâl, 395) Odak figür Macide'nin yaşamının şekillenmesinde aşk kavramının en etkin olduğu durum, Kazım Işık'la yaşadığıdır denebilir. Bunun yanında yapıttaki aşk izleğine sadece Macide cephesinden bakmak eksik bir tanımlama olacaktır. Kazım Işık'ın da yaşamında Macide olan ilişkisi kardeşini ve annesini karşısına almak, eşinden yarılmak gibi sonuçlar doğurmanın yanı sıra alışageldiği vurdumduymaz tavırlarının da sonu olmuştur. Kazım Işık'ın benliğini oluşturma sürecinde Macide ilişkisinin etkileri tespit edilmektedir. Yapıtın sonunda Kazım Işık'ın hâlâ Macide'nin peşinde olması ve onun kendine dönmesini istemesi, bunun olamayacağını anladığında da ona her türlü maddi ve manevi desteği vermesi de Kazım Işık'ın da Macide'ye karşı hissettiklerinin nispeten sağlıklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

III.III. İDEOLOJİ

Yapıttaki olaylar Türkiye'nin kuruluş sancılarını atlatıp modern dünyada kendine bir yer edindiği yıllarda yaşanmaktadır fakat bu zamanlar aynı zamanda Atatürk'ün öldüğü ve kimi kesimlerin Atatürkçülükten uzaklaştığı zamanlardır. Odak figür Macide bu ortamda uygar, Atatürkçü, aydın bir sınıfa mensuptur. Bu anlamda en yakın ve önemli fikirdaşı da aynı zamanda iş yerindeki amiri Hüsnü Bey'dir. Hüsnü Bey, Macide'den yaşlı olması nedeniyle Atatürk inkılaplarının tüm toplumu sardığı en şaşaalı zamanları yaşamıştır. Hüsnü Bey'deki Atatürkçü

düşünce Macide'deki gibi romantizmden uzak realist aynı zamanda eylemsel bir düşünce olarak ortaya çıkmaktadır. *“Bu ülkeyi siz, biz yaratacağız Macide Hanım kızım. Kötü tutkulara, kavgaya düşmeden, kendimizi sakınmadan çalışarak...Aşağılık duygusundan cüzzamdan korunur gibi korunarak.”* (Celâl, 51) Hüsnü Bey'in bu sözleri Macide için çoğunlukla özellikle de Işık ailesi içinde yarı bilinçli denebilecek dönemde geçirdiği günlerde önemini kaybeder.

Gerek Hüsnü Bey'in ideolojik çizgisi gerek Macide'nin ona duyduğu adı konmamış ama hayranlık, saygı hatta aşk diye isimlendirilebilecek duyguları fakat en önemlisi Macide'nin kişisel özellikleri onun da Atatürkçü bir çizgiyi benimsemesini sağlamıştır. *“İstanbul'u ne kadar seversem seveyim Ankara kurtarmıştı beni. Belki de Türkiye'de hırpalanmadan, yıpranmadan, kirlenmeden yaşanacak tek yerdi. Atatürk'ümün havası esiyordu biraz orada.”* (Celâl, 27) sözlerini evliliğini bitirip baba evine döndüğünde söyleyen Macide, aslında İstanbul sosyetesinde yaşarken uzaklaştığı Atatürkçü düşünceye de geri dönüşünü dile getirmektedir.

Macide, Atatürkçü kimliğinin yanında kendi hayatı sınırlarında belli bir oranda gelenekçi ve milliyetçi bir fikirsel yapı da geliştirmiştir. O dönem dünyası iki kutuplu bir dünyadır. Bir yanda kapitalizmin önce gelen devletlerinden biri olan Amerika Birleşik Devletleri, diğer yanda da kendini sosyalist olarak tanımlayan ama dünyadaki birçok çevre tarafından komünist ülke olarak adlandırılan Rusya (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) vardır. Macide, bu ortamda Atatürkçü çizgide ilerlemenin yanında Amerikan sistemine de sıcak bakmadığını açıkça bildirmiştir fakat karşıt fikirsel kamp olan Rusya ile ilgili herhangi bir yorum yapmamaktadır. *“Yeni dansları bilmem, Amerikan şarkısı, cazı dediniz mi anlamam; Amerikan filmlerinden de pek hoşlanmam.”* (Celâl, 24) Kurgunun ilerleyen bölümlerinde Macide'nin yaşamış olduğu duygusal çöküş onun ideolojik çizgisinde de sapsmalara yol açmıştır. Özel yaşamındaki

olumsuzluklar sonucu düştüğü umutsuzluklar; fikirlerinde de kopuşlara, pasifleşmelere hatta yer yer karşıtlıklara sebep olmuştur.

“-Her zaman bir büyük devletin kuyruğuna takılacağız. Sonunda eriyip gitmek kaderimiz...”

-Sizin gibi bir Atatürk kızı böyle konuşsun Macide Hanım kızım!

- Atatürk öleli o kadar yıl geçti ki üstadım... En iyi yılları çıkarlarımız uğruna ufalamışız.”

(Celâl, 51)

Yapıtta Macide'nin hem mesleksen hem de yaşamsal anlamda bir tür üstatlığını yapan Hüsnü Bey'le de ortak paydalarından biri Atatürkçü düşünce anlayışıdır. Hüsnü Bey her zaman içindeki iyiliği görüp ortaya çıkmasına yardımcı olmaya çalıştığı Macide'yi yaşama yeniden başlama yolunda motive etmek için bu ideolojiyi de argüman olarak kullanmıştır. *“Atatürk'ü kaybettiğiniz anda her şey bitmiş ola, aklınıza iyi koyun bunu Macide Hanım kızım... Gönülden çıkarmaya gelmez onu. diyor Hüsnü Bey. Oysa öbürleri 'Atatürk öldü, her şey bitti artık!' diye bağıyorlar kafamın içinde. Onların sesini nasıl susturacağım?”* (Celâl, 54) Odak figür, duygusal dünyasındaki çalkantılardan kurtulmak amacıyla zaman zaman eskiden oldukça yoğun şekilde bağlılık gösterdiği Atatürkçü düşünceden de destek almıştır. İstanbul'daki bir türlü içselleştiremediği yaşamı – bir bakıma zorunluluklar nedeniyle- bırakıp döndüğü Ankara onun için Atatürk'ün kentidir ve bu durum ona güç vermektedir. *“Atatürk heykelinin önünde durakladım. Başımı kaldırıp seyre daldım heykeli. Her şeye rağmen onun güzel yüzünden umut, sevinç silinmemiş daha.”* (Celâl, 125) Peride Celâl bu yuvaya dönüşü kurgularken aslında iki türlü bir gönderim yapmaktadır. Macide başına kötü bir şey gelen pek çok insanın yapacağı gibi aile evine sığınırken aslında ideolojik olarak da kendini tanımladığı Atatürk Cumhuriyeti'ne sığınmıştır.

Macide'nin ideolojik yapısında, Atatürkçülük kadar etkin olmasa da hümanist bir yön de sezilmektedir. Çocukluk, ilk gençlik ve olgunluk dönemlerinde yaşadığı zorluklar ona, insana değer vermenin, insanlar arası dayanışmanın toplum ve birey yaşamı açısından vazgeçilmezliğini kanıtlamıştır. Kendisine büyük kötülükler yapıldığında bile insani olmayan düşüncelere kapılarak intikam peşinde koşmamıştır. Bu bakış açısı çalışmamızın ikinci bölümünde Hüsnü Bey ya da Macide'nin iç sesi şeklinde tanımlanan figür tarafından telkin yoluyla ortaya konmaktadır

“İnsansak birbirimize tutunalım, el verelim, şairin dediği gibi birbirine bağlanmış kollarımızla dünyayı çevirelim. Kötülere, bencillere, yiyip yutuculara, kavgacılara karşı duralım. O zaman mutluluk sarar her yanı, barış iner yeryüzüne” (Celâl, 111) Macide'nin bu bakış açısı etkisiyle ortaya çıkan en bariz örnek Nermin Hanım'a ilişkin düşünceleridir. Nermin Hanım'ın eşi Macide'nin ilk sevgilisi Ahmet Işık'ın ağabeyi Kazım Işık'tır. Kazım Işık tüm bu durumlara rağmen Macide'yle bir aşk yaşamaya başlamış ve boşanacağını eşine söylemiştir. Bu süreçte Nermin Hanım intihar etmiştir. Normalde bu durumda Macide ile Nermin Hanım arasında bir çatışma yaşanması beklenmelidir fakat Macide'deki hümanizm burada kendini göstermiştir. Macide, Nermin Hanım'ın diğer kayınbiraderi Cihangir'e olan ümitsiz aşkı için üzülmemektedir.

“Nermin Hanım'ın Suzan'la Cihangir'i ne zaman birlikte görse sapından kırılan bir çiçek gibi yana düşen güzel başı, buğulanan yeşil gözleri yeterdi gerçeği görmeye.” (Celâl, 185) Bu sözler ancak aşka ve insana değer veren, bu değer biçmeyi yaparken de kendi benliğine ait duygu ve hırslardan arınmayı başarabilen biri tarafından söylenebilir. Bu söylem, Macide'nin kendi benliğini oluşturma sürecinde aşka verdiği değeri ortaya koymaktadır. Buradan hareketle Macide'nin Işık'lar içindeki yaşamında kendi benliğini oluştururken maddi dünyadan daha fazla manevi dünyanın değerlerini öncelediğinin bir kanıtıdır.

III. IV. ANNELİK

Peride Celâl'in "Gecenin Ucunda" romanında "annelik" kavramı oldukça önemli bir izlek olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle odak figürün varoluş yolculuğu penceresinden bakıldığında bu varoluşun en önemli yapıtaşının "annelik" kavramı olduğu ortaya çıkmaktadır. Odak figür Macide yapıt boyunca; duygusal ve sosyal anlamda ahlaki savrulma yaşamıştır. Bu ahlaki savrulma sonucunda da ve ideolojik bir sapmaya uğramıştır. Bu durumlardan kurtulmasında olmasa da bunların izlerini silmesinde de sarıldığı en önemli değer "annelik" olarak kurgulanmıştır. Başka deyişle Macide'nin kendi değerlerini yaratmada dolayısıyla kendini var etmede dayandığı temel argüman "annelik" olmuştur. Macide, hamile olduğunu eşini terk edip Ankara'ya döndükten sonra öğrenmiş ve ilk anda bunun şaşkınlığını yaşamıştır. Hamile olduğunu öğrendiği anın sonrasını şu şekilde ifade etmektedir: "*Şaşkındım biraz. Tozlara, taşlara çarpıp duruyordu papuçlarım. Derimi, yüzümü gözlerimi değiştirmiş bir gariplik.*" (Celâl, 4) Bun durumu sorgularken yapıtta sağduyuyu simgeleyen karakter olan Hüsnü Bey'e özgü ve onu taklit eden bir tarzda kendini sorgular: "*Şimdi ne yapacaksın Macide Hanım Kızım?*" (Celâl, 4) Sorgulama sonucu vardığı ilk karar çocuğun babasına şimdilik haber vermemektedir. Bu karardan Macide'nin çocuğu tek başına büyütme düşüncesinde olduğu çıkarımı yapılarak eşinin kendisini aldatması nedeniyle elini eteğini çekmiş görüldüğü yaşama yeniden sarılacağı anlaşılabilir.

Macide, sonraki süreçte hamileliğin ilk şaşkınlığını atlatarak bu durumla ilgili oldukça olumlu duygular hissetmeye başlamıştır. "*Çocuk karnımda kıpırdıyordu. Şaşkınlıkla karışık, sevince benzer bir ürperme dolaşıyordu içimde.*" (Celâl, 211) Bu duygu, Macide'nin uzun süredir yaşamadığı ve yapıtın sonun kadar da yaşamaya devam edeceği sorumluluk duygusunu da beraberinde getirerek varoluşunu temellendirmektedir. Anne adaylığı, Macide'nin eşinden

ayrılma kararı alması nedeniyle annesiyle de yaşadığı çatışmaları gideren bir durum olarak da ortaya çıkmaktadır. İki kadın, evrende sadece kadınlara bahşedilmiş olan annelik paydasında birleşmişlerdir. “*Onun da beni karnında taşıdığını, onun da aynı kıpırtıyı duyarak sınımsızca ısındığını düşünüyordum.*” (Celâl, 211) diyerek aralarındaki buzların eridiğini gözler önüne sermektedir.

Yapıtta Macide’nin doğumdan hemen sonraki duygu ve düşünceleri anlatılırken bir kayıtsızlık ve yabancılaşma havası sezdirilmiştir. “*Garipti olanlar. Alışmam gerekti. Birini sevmiştim. Evlenip ayrılmıştım. Çocuğum olmuştu. Herkesin başına gelirdi böyle şeyler. Büyütmeye değmezdi.*” (Celâl, 476) Bu anlatım, hemen ertesinde gerçekleşecek keskin dönüşüm için bir referans noktası oluşturmaktadır. Zira Macide, bebeği kucağına aldığı anda düşünsel ve duygusal anlamda bir metamorfoz geçirecektir. “*Bir boşluk açıldı önümde. Hemen kalkmak, çocuğu almak, ilaç kokulu beyaz odadan kaçıp gitmek isteği geçti içimden... Hiçbir zaman öylesine rahat, tasasız güldüğümü hatırlamıyorum.*” (Celâl, 478) diyerek yeniden hayata döndüğünü ortaya koymaktadır.

Annelik, Macide için adeta Sisifos’un dağıdır ve Macide o kayayı bebeği sayesinde doruğa ulaştırmıştır artık. “*Önemli bir geçidi atlayıp aştığımı sezer gibiyim. Gençliğimi bıraktım arkada belki, umutlarım dağılıp saçıldı her yana. Tutkularım, kötülüklerim, bencil, katı duygularım...*” (Celâl, 480) Macide, artık böyle bir Macide olarak yaşamına devam edecektir. “*Mutlu aşk yoktur hayatta. / Mutlu dünya yoktur. Unutmak istiyorum o inançsız sesi, eski şarkıları. Çocuğu, Bahçelievler’in yeşil ağaçları arasına sıkışmış küçük okulumu, yaklaşan baharı düşüneneğim artık.*” (Celâl, 481) cümleleri varoluş yolculuğunu tamamladığını ortaya koymaktadır.

IV. SONUÇ

Peride Celâl'in "Gecenin Ucunda" romanı bir kadın odak figür üzerinden genelde bireyin özelde ise kadının yaşamsal zorluklarla baş etmesi izleği üzerinde durmaktadır. Yapıtta kadının sadece bir cazibe nesnesi olarak görülmesi ile üretken birey olması arasındaki çatışma mercek altına alınmıştır. Bu çatışma, sosyetik bir yaşam süren aileye içindeki aile ve aşk özlemi nedeniyle bazı değer yargılarını hiçe sayarak giren Macide'nin annelik sayesinde olması gereken ruhsal ve toplumsal konuma dönmesi şeklinde somutlanmıştır. Yapıtın odak figürü Macide'nin kendini var etme serüveni "halihazırda var olan Macide" ile "olması gereken Macide" arasında gerçekleşirken uzamsal ve bağlamsal detaylar da ana izleği destekleyecek şekilde kullanılmıştır. Varoluşçu bakış açısına uygun olarak Macide'nin kendi seçimleriyle kendini var etmesi bağlamında annelik en önemli argüman olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında sağduyuyu ve baba figürünü simgeleyen Hüsnü Bey ile Atatürkçü düşünce de odak figürün var oluş yolculuğunda önemli köşe taşlarıdır.

Yapıttaki Osmanlı'nın son dönemi, Cumhuriyet'in ilk yılları ve sonraki Cumhuriyet değerlerinden uzaklaşıp farklı sosyal sınıfların oluştuğu tarihsel dönemler de yapıtın tarihsel ve sosyolojik yönünü irdeleyen bir çalışmaya konu olmaya uygundur. Araştırmada odak figürün kurgulanışı; ailevi kökenler, aşk, ideoloji ve annelik parametreleri üzerinden incelenmiştir. Romanın tümü göz önünde bulundurulduğunda ise "annelik" kavramı odak figürün kendini tanıması, yaratması ve varoluşunun anlamını kavraması bağlamında en önemli yapı taşı işlevinde kullanılmıştır. Odak figürün yaşamı incelendiğinde yapıt, "feminist kuram bağlamında kavramsal inceleme" sorusuna yanıt aranacak bir araştırma için de uygundur.

V. KAYNAKÇA

Celal, Peride. (2022). *Gecenin Ucunda*. h₂O Yayınları.

Moran, Berna. (1972). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirileri*. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özön, Mustafa Nihat. (1985). *Türkçede Roman*. İletişim Yayınları.

Sakut Elif. (2019). *Gayto Gazdanov'un Romanlarında Varoluşçuluk*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tantuğ, A. C. (2012). *Metin Sınıflandırma*. Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi, 5. Sayı.